

Державний природознавчий музей НАН України

Ніна Гураль-Сверлова

Роман Гураль

50 найпомітніших
МОЛЮСКІВ
Львова та околиць

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

Ніна Гураль-Сверлова, Роман Гураль

**50 найпомітніших молюсків
Львова та околиць**

Відповідальний редактор
доктор біологічних наук О. С. Климишин

Львів 2013

УДК 594 (477.83)

Гураль-Сверлова Ніна, Гураль Роман

50 найпомітніших молюсків Львова та околиць. –

Львів, 2013. – 67 с.

ISBN 978-966-02-7013-8

У популярній формі описано найбільших та найтипівіших представників наземних і прісноводних молюсків, яких можна побачити на території міста Львова та в його найближчих околицях. Описи супроводжуються кольоровими фотографіями живих молюсків, їх черепашок і мушель, заселених ними біотопів. Брошура може стати першим кроком до знайомства з великим, різноманітним і несподіваним світом молюсків, розповсюджених на заході України.

Для школярів, вчителів біології, працівників еколого-натуралістичних центрів, любителів природи.

Рецензент

канд. біол. наук С.С. Крамаренко

Рекомендовано до друку вченою радою

Державного природознавчого музею НАН України

Видано за фінансової підтримки

стипендії Національної академії наук України

ISBN 978-966-02-7013-8

© Н.В. Гураль-Сверлова, Р.І.Гураль

© Державний природознавчий музей
НАН України, 2013

Передмова

Львів – не лише велике і красиве місто. Поруч з людьми та створеними ними неживими предметами знаходить притулок величезна кількість живих істот, про існування більшості з яких ми часто навіть не здогадуємося. Так, ми помічаємо дерева на вулиці, гарні квіти, пролітаючих над головою птахів, яскравих метеликів. Значно рідше ми придивляємося до тих, хто повзає під нашими ногами, може годинами нерухомо сидіти на стовбурі дерева або серед чагарникових гілок, приховався серед водяних рослин або закопався в м'який мул на дні ставка. Хоча лише в межах нашого міста мешкає зараз більше півсотні видів наземних молюсків і декілька десятків їх прісноводних родичів. Якщо взяти до уваги ще й приміські лісопарки та різноманітні водойми на околицях нашого міста, загальна кількість видів легко перевищить сотню.

Серед них декілька рідкісних видів, які вимагають охорони. Це, зокрема, занесений до Червоної книги України равлик Любомирського (с. 27), даудебардія руда і даудебардія коротконога (с. 8) – невеликі та важко помітні наземні молюски з черепашкою, яка сильно зменшилася в розмірах і вже не може вмістити свого господаря.

Дбайливого ставлення потребують також інші види молюсків, наприклад, лісові види, які збереглися в окремих львівських парках ще з тих часів, коли кордони нашого міста були значно вужчими, а на місці багатьох житлових масивів шуміли ліси. Прісноводні молюски можуть потерпати від забруднення міських водойм, наземні – також від витоптування трави, прибирання опалого листя в парках, знищення чагарників. Чим більше "окультурюється" міський парк, тим менше залишається у ньому схованок для

багатьох видів молюсків. Для наземних молюсків, які мешкають на відкритих ділянках (наприклад, на схилах ландшафтного парку "Знесіння") багато шкоди може заподіяти спалювання сухої трави.

Садові цепені у Львові

Ще одна, вже безпосередня небезпека для молюсків з боку людини – цілеспрямоване знищення будь-яких з них, оскільки "усі вони шкідники". Це абсолютно хибна позиція. По-перше, з усього різноманіття наших равликів і слизняків помітну шкоду культурним рослинам можуть завдавати лише деякі види. По-друге, навіть ті з них, які часом гризуть розсаду на вашому городі, зовсім не є шкідниками в лісі або в міському парку. Навпаки, там вони є невеликою, але важливою (у природі немає нічого неважливого!) ланкою у великому кругообігу речовин і енергії, без якого неможливе життя на Землі. А в місті цей кругообіг ще вразливіший, ніж поза межами людських поселень.

Отже, не будемо бездумно топтати ногами "гидких слизняків" або "надокучливих равликів". Краще

познайомимося з ними ближче. Першим кроком до цього може стати підготована нами брошурка. Якщо її зміст зацікавить вас, можете завітати на спеціально створену нами Просвітницьку інтернет-програму "Молюски" (www.pip-mollusca.org). Використовуючи латинські назви видів, ви зможете легко розшукати їх у наших фотогалереях. А в рубриці "Дітям про молюсків" можна прочитати або навіть скачати та роздрукувати цікаві розповіді про деяких молюсків України та світу.

На відміну від хребетних тварин або комах, українські назви молюсків ще не є сталими. Часто один і той самий вид називають по-різному. У багатьох не лише наукових, але й науково-популярних виданнях або вживають виключно латинські назви, або просто переписують їх українськими літерами. В інтернеті ви також рідко побачите українські назви молюсків (винятком з цього є хіба що наша інтернет-програма). Тому ми недаремно наводимо тут не лише українські, але й наукові латинські назви усіх описаних видів, а також деяких згаданих у тексті родин.

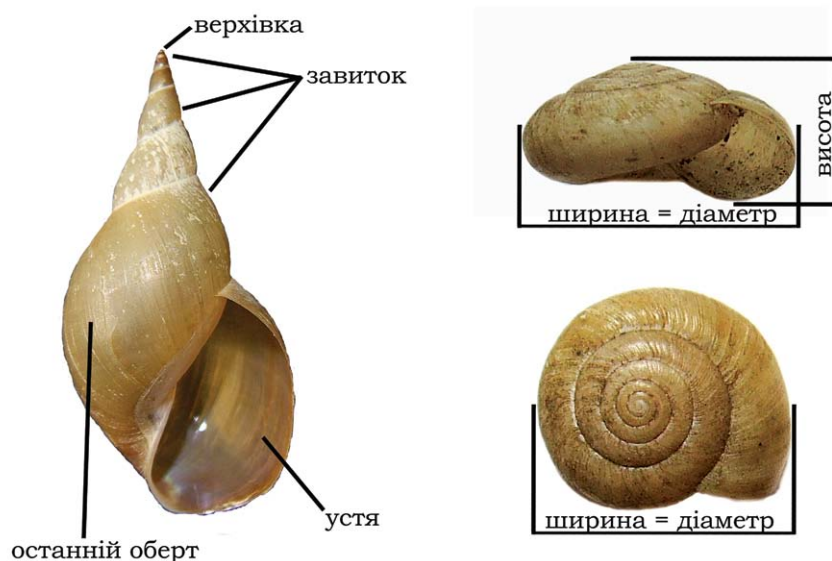

Садова цепеня. Львів, 2010

Що варто знати, аби краще зрозуміти зміст брошури

Більшість червононогих молюсків (яких також називають **слимаками**) мають добре розвинену, переважно спіральну закручену **черепашку**. При потребі до неї може сховатися усе тіло молюска. Таких молюсків називають **равликами**. Равликами є усі наші прісноводні та більшість наземних молюсків.

Черепашка представляє собою спіральну закручену трубочку, замкнену на звуженому і відкриту на розширеному кінці. Ці кінці називаються відповідно **верхівкою** та **устям** черепашки.

Доки равлик не досяг статевої зрілості, його м'яке тіло росте, тому виникає потреба постійно надбудовувати черепашку зі сторони устя. Такі "новозбудовані" ділянки спочатку дуже тонкі та ламкі, але поступово твердішають. Чим більшим стає

равлик, тим більшими стають не лише черепашка, але й оберти, які він "добудовує" до неї. Останній оберт майже завжди значно вищий і ширший, ніж попередні. Сукупність обертів, розташованих над останнім, називають **завитком**.

Після остаточного припинення росту черепашки краї устя часто потовщуються, а в деяких видів на них формуються специфічні вирости, які називають "зубами". Зрозуміло, що вони не мають жодного відношення до справжніх зубів і харчування молюсків. Їх основна функція – зменшити площу відкритого устя і вберегти господаря "зубатої" черепашки від ворогів або висихання.

У деяких видів (переважно прісноводних, рідше наземних) вхід усередину черепашки при потребі може закриватися спеціальною роговою **кришечкою** або розташованою углибині останнього оберту пластинкою. Пластинка є частиною черепашки (замкнені равлики – с. 36) і формується лише в дорослих тварин. Кришечка розташована на носі самого молюска і росте разом з ростом черепашки.

Ховаючись від спеки або просто під час "денного сну" наземні равлики можуть також тимчасово закривати вхід до своїх черепашок тоненькими прозорими півочками

із засохлого слизу. Якщо господар тривалий час не залишає своєї "оселі" (тривала літня посуха, зима), ці плівочки можуть ставати грубішими, білуватими. У виноградних равликів в них можуть відкладатися солі кальцію, тоді ці тимчасові "двері" ніби кам'яніють. Про відмінність таких тимчасових утворів і справжніх кришечок читайте також у розповіді "Чарівні лунки" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №3).

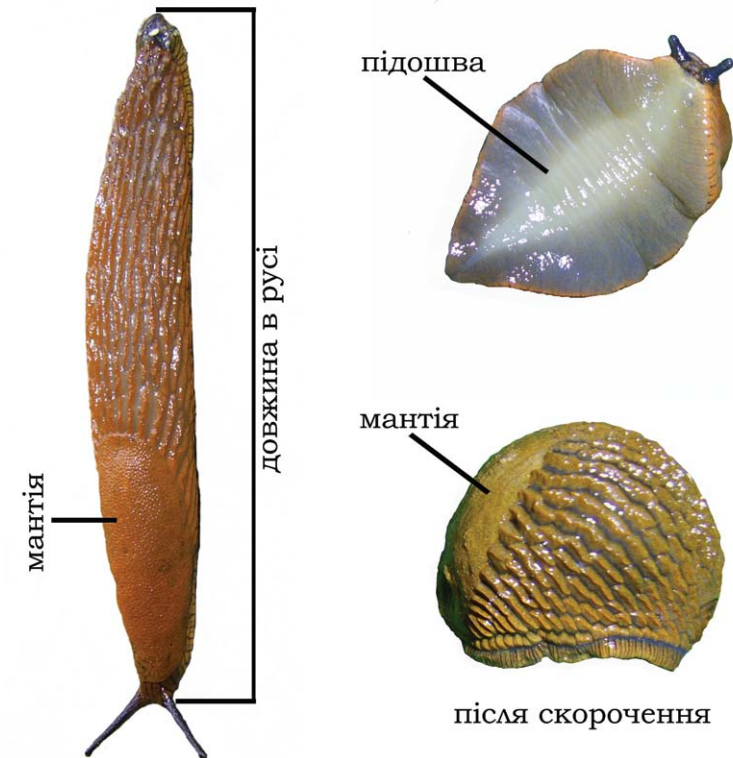
Частина наземних молюсків у процесі еволюції поступово втратила свою черепашку. Її незначні рештки (у вигляді тоненької пластиночки або окремих вапняних зерен) сховалися під мантиєю. Таких молюсків називають **слизнямиками**.

Є й невелика проміжна група між равликами та слизнямиками, так звані **напівслизняки**. Вони ще мають невеличку черепашку, але вже не можуть заховатися в неї. До напівслизняків належать, зокрема, даудебардії. Детальніше про процес перетворення равликів на слизняків ви можете дізнатися з розповіді "Складний вибір: з черепашкою або без неї" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №1).

Тіло молюсків легко розтягується, отже, не має якоїсь постійної довжини. Під час руху воно стає

довгим, але дуже тонким. А в спокої або після переляку сильно скорочується. Тому для характеристики розмірів равликів використовують розміри їх черепашки. Якщо черепашка плоска або куляста, легше орієнтуватися на її ширину (діаметр), якщо має форму пірамідки – на висоту. Для слизняків, які черепашки не мають, доводиться приблизно вимірювати максимальну довжину тіла в русі.

Не варто забувати, що молоді молюски, які щойно вилупилися з яєць або вже встигли трошки підрости, часто зовсім не подібні на своїх батьків (с. 66). Вікові зміни стосуються не лише розмірів, але й забарвлення (особливо в слизняків), форми та пропорцій черепашки. Можуть поступово стиратися волоски (с. 24) або інші утвори на поверхні черепашки, потовщуватися її стінки. У деяких видів з'являються вже згадані нами зуби в усті.

Двостулкові молюски мають **мушлю**, яка складається з двох більш або менш однакових **стулок**.

Аби забезпечити молюсків їжею та киснем, які вони отримують з током води, стулки повинні дещо розходитися в боки, проте не розпадатися. Для цього

біля ділянки, яку називають верхівкою мушлі, стулки з'єднані за допомогою еластичної зв'язки з органічної речовини. Крім цього, більшість двостулкових молюсків мають тут своєрідний шарнірний механізм, який називається **замком**. Виступи (**зуби**) однієї стулки щільно заходять у відповідні заглиблення іншої, та навпаки. Серед наших прісноводних молюсків зубів не мають лише деякі види з родини перлівницевих. Тому їх й називають беззубками (с. 61).

Зуби на стулках важливі не лише для самих молюсків, але й для... науковців. Їх кількість, розміри, форма, розташування нерідко допомагають розрізнити подібні зовні види двостулкових молюсків, наприклад, наших прісноводних перлівниць (с. 62, 63), кульок (с. 64) та ще менших від кульок горошинок.

Як зібрати колекцію?

Черепашки та мушлі молюсків ніби спеціально створені для колекціонування. Тверді, не вимагають якихось специфічних умов для зберігання; на відміну від колекцій комах, не страждають від шкідників. Їх можна зручно розмістити в будь-яких порожніх коробках – з під сірників, чаю, цукерків тощо. Серед прісноводних молюсків важко зберігати лише досить крихкі стулки беззубок: з часом вони пересихають та розтріскуються по краях.

Черепашки навіть одного виду молюсків часом можуть демонструвати велику різноманітність форм, розмірів, забарвлення. Надзвичайно мінливим є забарвлення розповсюджених у нашому місті садових цепей (с. 18). Поруч з равликом з яскраво-жовтою черепашкою майже завжди можна побачити іншого, черепашку якого прикрашають контрастні темні смуги. Якщо уважно придивитися до великих скупчень слимаків, можна помітити набагато більше варіантів забарвлення. У чому причина такого різноманіття? Це ви можете дізнатися з розповіді "Навіщо равлику смуги?" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №4).

Але якими б красивими не здавалися вам черепашки живих молюсків, не піддавайтеся спокусі: не намагайтеся витягнути тварину з її "оселі". Насправді черепашка є не домівкою молюска, а частиною його тіла, хоча й неживою. Наприклад, як нігті в людини. Але, якщо людина може прожити без нігтя, равлик без черепашки – ні.

Равлик міцно прикріплений зсередини до верхівки своєї черепашки спеціальним м'язом. Тому його просто неможливо повністю витягнути з неї. Максимум, чого можна досягти: розірвати живу тварину на шматки,

один з яких неодмінно залишиться глибоко усередині черепашки та дуже швидко засмердиться. Отже, таку черепашку однаково доведеться викинути. Ви тільки даремно замордуєте красиву тваринку.

Черепашки садових цепей зі Львова

Краще придивіться уважно до того, що лежить у вас під ногами. У місцях, де є багато живих равликів, на землі неодмінно знайдуться їх порожні черепашки. Нехай одні вже сильно зіпсовані водою та сонцем, поруч з ними завжди є відносно "свіжі", з яскравим забарвленням і незруйнованими стінками. Тільки переконайтеся спочатку, що всередині дійсно немає

живого молюска або його гниючих решток. Для цього можна подивитися крізь черепашку на сонячне світло (але в жодному випадку не на саме сонце, це шкідливо для очей!). Зібрані черепашки достатньо лише добре почистити від землі, яка часто набивається й усередину. Можна помити їх водою, тільки потім добре витрусити воду з черепашок і ретельно їх просушити. На зарослих травою схилах, пустирях найкраще збирати порожні черепашки навесні, відразу після танення снігу.

Але навіть дуже добре збережені черепашки часто не такі яскраві та красиві, як черепашки, "одягнуті" на живих равликів. Чому? У живих молюсків крізь черепашку просвічує їх м'яке тіло. Тому ті кольори

Чагарниковий равлик

та його черепашка

та візерунки, які ми часом бачимо – це поєднання забарвлення черепашки та самого молюска. І є лише один спосіб зберегти це поєднання – кольорова фотографія. На щастя, молюски пересуваються не надто швидко, тому їх досить легко фотографувати. Тільки необхідно переконатися, що на фотоапараті включений режим макрозйомки. Інакше обриси молюсків вийдуть нечіткими.

Затворка звичайна

Цей маленький і кумедний львівський равлик потрапив до нашої фотоколекції минулого літа. Читайте про нього в розповіді "Маленькі мешканці наших водойм: затворки" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №7).

Для вчителів та учнів відкрито окремий піддомен Просвітницької інтернет-програми "Молюски" – "З молюсками по Україні" (www.pedagog.pip-mollusca.org).

Равлик виноградний, слимак виноградний – *Helix pomatia*

Найбільший і найвідоміший з наших наземних равликів. Настільки відомий, що часто "виноградними" називають будь-яких великих равликів, які мешкають на суходолі. Проте насправді його досить легко відрізнити завдяки великій (діаметр може перевищувати 4 см) міцній черепашці коричневатого кольору, іноді майже зовсім однобарвній, іноді – з чіткими темними смугами. У деяких європейських країнах виноградних равликів здавна вважають делікатесом. Але не варто вживати в їжу молюсків, які живуть поруч з людиною, наприклад, у місті або поблизу автомобільних доріг. Вони можуть накопичувати у своєму тілі різні небезпечні речовини. Для львів'ян виноградні равлики – звичні сусіди, яких можна побачити в парку, сквері або навіть просто на вулиці.

Равлик великий жовтуватий – *Helix lutescens*

Децю поступається розмірами своєму відомому родичу – виноградному равлику. Черепашка світліша, з децю тоншими (проте також міцними) стінками, гладкішою поверхнею. У дорослих молюсків її діаметр коливається переважно від 2,5 до 3,5 см. Порожні черепашки частіше однотонно-білі, у живих ділянка перед устям часто виглядає помітно темнішою, коричневатого. Іноколи на черепашці можна помітити також слабкі смуги. Молюски населяють відносно теплі ділянки, які добре прогриваються сонцем – луки, чагарники, узлісся. У Львові їх найлегше побачити в ландшафтному парку "Знесіння".

Цепея садова, равлик смугастий садовий – *Cepaea hortensis*

Один з найпомітніших равликів у Львові, якого можна побачити практично усюди. Важко повірити, що він з'явився в нашому місті (і загалом на заході України) лише порівняно недавно, десь у другій половині минулого століття. Можливо, його випадково завезли з декоративними чагарниками або іншими рослинами з якоїсь західної країни. Черепашки не надто великі (рідко перевищують 2 см у діаметрі), проте приваблюють погляд яскравим забарвленням – білі, лимонні, яскраво-жовті, однобарвні або з темними смугами. Молюски часто тримаються на чагарниках, стовбурах дерев або високій траві.

Цепея лісова, равлик смугастий лісовий – *Cepaea nemoralis*

Ще один "західний гість", який, можливо, вже повністю зник з нашого міста. 10–15 років тому його зрідка можна було побачити у Стрийському парку. Очевидно, був випадково занесений людьми разом з декоративними рослинами, яких так багато у цьому парку. Черепашки більші та ще яскравіші, ніж у садової цепеї – жовті, рожеві, червонуваті, коричневі, однобарвні або з різною кількістю темних смуг. Їх діаметр може перевищувати 2,5 см. На відміну від садової цепеї, у дорослих особин краї устя дуже темні.

Вас зацікавили цепеї? Читайте також розповіді "Навіщо равлику смуги?" та "Звідки ти, равлику?" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №4, 6).

**Цепея австрійська, равлик смугастий австрійський –
*Ceræa vindobonensis***

Черепашки не такі різнобарвні, як у садової цепеї. На них майже завжди помітні темні смуги, колір яких змінюється від світло-коричневого до майже чорного. У дорослих особин діаметр черепашки може перевищувати 2 см. На відміну від садової, австрійська цепея належить до тих наземних молюсків, які оселилися на нашій території задовго до появи тут людини. Молюски любляють відносно теплі та сухі ділянки, зарослі травою або чагарниками. У Львові їх найлегше побачити у ландшафтному парку "Знесіння".

Як розрізнити різні види цепей? Читайте розповідь "Звідки ти, равлику?" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №6).

Равлик чагарниковий – *Fruticicola fruticum*

Не зважаючи на назву, залюбки оселяється не лише в чагарникових заростях, але й на ділянках, зарослих високою травою. Особливо якщо ці ділянки добре зволожені. Черепашка більш або менш куляста, у дорослих слимаків близько 2 см у діаметрі. Її колір досить мінливий – від білуватого або жовтуватого до темно-коричневого, іноді з червонуватим або вишневим відтінком. Інколи по черепашці проходить одна темна смуга. Звичайний вид у Львові та околицях.

Навіщо равликам таке різноманітне забарвлення? Читайте розповідь "Навіщо равлику смуги?" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №4).

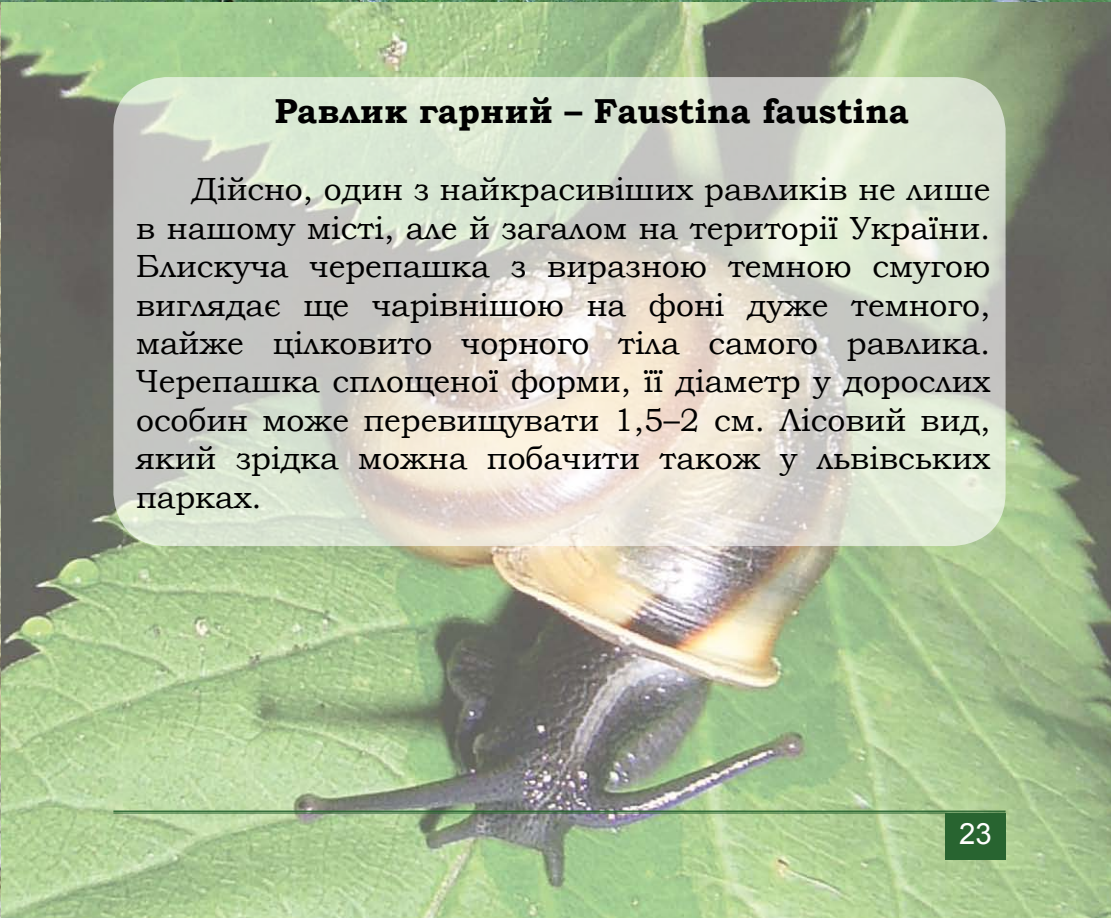
Равлик деревний – *Arianta arbustorum*

Нещодавно оселився в одному з львівських парків. Не належить до "чужоземних гостей", як садова цепея, проте на територію нашого міста, очевидно, був занесений лише порівняно недавно людьми. Нам не вдалося поки що знайти його у приміських лісах. Черепашка відносно велика (може перевищувати 2 см у діаметрі), коричнева, з досить строкатим забарвленням, утвореним хаотично розташованими невеликими світлими плямками або короткими смужками. Може мати також одну темну смугу, яка проходить вздовж обертів. Таке забарвлення робить молюсків малопомітними на корі дерев або чагарників.

Равлик гарний – *Faustina faustina*

Дійсно, один з найкрасивіших равликів не лише в нашому місті, але й загалом на території України. Блискуча черепашка з виразною темною смугою виглядає ще чарівнішою на фоні дуже темного, майже цілковито чорного тіла самого равлика. Черепашка сплюсненої форми, її діаметр у дорослих особин може перевищувати 1,5–2 см. Лісовий вид, який зрідка можна побачити також у львівських парках.

Равлик лисуватий – *Euomphalia strigella*

У молодих молюсків черепашка густо вкрита невеликими волосками. Із ростом равликів та їх черепашок ці волоски поступово стираються, отже, черепашки ніби "лисіють". У дорослих молюсків від волосків найчастіше не лишається й сліду (хоча бувають винятки), а діаметр черепашки не перевищує 2 см. Лисуватих равликів можна побачити практично усюди – в міських парках і скверах, вздовж вулиць, на пустирях, у приміських лісах тощо.

Равлик волохатий іржавий – *Pseudotruchia rubiginosa*

Цей равлик дуже подібний на молодих особин равлика лисуватого, проте відносно менший (діаметр черепашки не перевищує 1 см), не втрачає так швидко своїх волосків. Черепашка майже кулястої форми. Оселяється лише в дуже вологих місцях, переважно по берегах струмків або інших водойм.

Равлик волохатий звичайний – *Trochulus hispidus*

Ще один "неголений" равлик, черепашка якого зазвичай густо вкрита дрібними волосками. На порожніх черепашках, які часто можна знайти на поверхні ґрунту, і в дорослих особин ці волоски можуть бути повністю стертими. Черепашка відносно невелика (лише зрідка перевищує 1 см у діаметрі), відрізняється від черепашки попереднього виду сплюсненою формою. Молюсків можна побачити в парках, скверах, на пустирях, де вони сидять на високій траві.

Равлик Любомирського – *Plicuteria lubomirskii*

Зрідка зустрічається на заході України, занесений до **Червоної книги України**. Дещо нагадує молодих особин звичайного в нас чагарникового равлика. Проте його черепашки значно дрібніші (їх діаметр не перевищує 1 см), ніколи не бувають коричневими або смугастими. У молодих равликів вони вкриті дрібними волосками, які з часом стираються. Молюски оселяються в місцях з високою травою – по берегах струмків, на луках або узліссях.

**Равлик двозубий звичайний –
*Perforatella bidentata***

Має невелику (діаметр менше 1 см), але досить своєрідну черепашку. У дорослих особин в усті помітно два досить великих виступи (зуби), яким назовні відповідають дві ямки. У молодих молюсків, які ще не закінчили "будівництво" своєї черепашки, зубів немає. Але їх також досить легко впізнати за досить вузькими обертами (якщо дивитися на черепашку згори). Молюски оселяються лише на дуже вологих ділянках – поблизу потоків, у вільшняках. Є в окремих львівських парках. А в приміських лісах зустрічається також дещо більший равлик двозубий великий (*Perforatella dibothrion*).

**Равлик рівнозубий –
*Isognomostoma isognomostomum***

Ще один "зубатий" молюск. На відміну від равлика двозубого, має в усті три зуби – досить великі виступи, які перекривають значну частину отвору. Лише дуже м'яке й гнучке тіло, властиве усім слимакам, дозволяє господарю такої "фортеці" протискуватися крізь "вхідні двері". Черепашка відносно невелика (не більше 1–1,5 см у діаметрі), коричнювата, вкрита дрібними волосками. Можна побачити у приміських лісах.

**Равлик зернистий карпатський –
*Monachoides vicina***

Як вже зрозуміло з назви, розповсюджений переважно в Карпатах, хоча "заходить" й досить далеко на рівнину, досягаючи на сході Вінницької області (до речі, так само "поводяться" й равлик гарний або слизняк синій). Інша частина назви вказує на своєрідну скульптуру поверхні черепашки, ніби обліплену невеликими зернинками. Їх добре помітно навіть під несильною лупою. Діаметр черепашки рідко перевищує 1,5 см. Звичайний у приміських лісах, зберігся також у деяких парках Львова.

Равлик-монах паперовий – *Monacha cartusiana*

Цього равлика можна назвати "гостем із теплого півдня". В Україні ще нещодавно його можна було побачити лише на півдні, зараз він "захоплює" усе нові та нові території, зокрема на заході України. Звичайно, такі "мандри" стають можливими лише завдяки людині, яка непомітно для себе переносить молюсків або їх яйця з транспортом, ґрунтом рослинами тощо. А прижитися на нових місцях допомагає загальне потепління клімату. Черепашка сплюснена, діаметром близько 1–1,5 см, з дуже тонкими та напівпрозорими стінками. Краї устя в дорослих молюсків червонувато-коричневі, добре виділяються на фоні світлої черепашки. На кількох пустирях Львова.

**Равлик степовий звичайний –
*Xerolenta obvia***

Степовий молюск, населяє відкриті сухі ділянки. Улітку або на початку осені равликів можна побачити на верхівках трав'яних рослин, де вони часто утворюють досить великі скупчення. Такі скупчення називають також "гронами". Черепашка сильно сплюснена, 1,5–2 см у діаметрі, світла, з різною кількістю темних смуг, рідше однобарвна. На окремих ділянках поруч зі світлими особинами можна побачити молюсків з досить темними, коричнюватими черепашками. Звичайний вид на відкритих схилах ландшафтного парку "Знесіння". Зустрічається також на інших ділянках Львова та околиць.

**Бурштинівка звичайна, янтарка звичайна –
*Succinea putris***

Останній оберт черепашки дуже великий порівняно з попередніми, закінчується великим устям. Стінки дуже тоненькі, напівпрозорі. Відразу зрозуміло, що така черепашка погано захищає свого господаря від висихання. Тому бурштинівки оселяються у вологих місцях з високою травою – переважно по берегах водойм або на вологих луках. А свою назву вони отримали за колір черепашки, який часто буває жовтувато-оранжевим (бурштиновим) або жовтуватим. Щоправда, у живих молюсків черепашка часто видається значно темнішою, ніж є насправді. Це просвічує крізь неї темне тіло самого равлика. Висота черепашки до 2 см. Звичайний вид у Львові та околицях.

Равлик тризубий, равлик баштоподібний тризубий – *Chondrula tridens*

Хоча цього равлика й називають тризубим, кількість зубів (виступів) в усті його черепашки не завжди дорівнює трьом. Як правило, дорослі особини мають 3 основні та 1–2 додаткові зубчики, інколи ледь помітні. Загалом кількість і розміри зубів залежать від посушливості заселеної молюсками ділянки. Великі зуби зменшують випаровування води крізь устя, отже, краще захищають равликів від висихання, коли вони ховаються в черепашці. Черепашки не надто великі, їх висота не перевищує 1–1,5 см. Равлик тризубий населяє відкриті сухі ділянки, особливо в місцях виходу на поверхню вапнякових порід.

Равлик баштоподібний циліндричний – *Brephulopsis cylindrica*

Кримський вид. Завдяки людині не лише суттєво розселився по півдню України, але й потрапив до Києва та Львова. У Львові мешкає на зарослих травою схилах одного зі стадіонів. Черепашка більш або менш циліндрична, з міцними білими стінками. У Криму її висота може досягати 3 см, хоча у Львові черепашки помітно менші. У суху й теплу погоду молюски часто утворюють великі скупчення на верхівках трав'яних рослин. Іноді це виглядає так, ніби хтось вихлюпнув на траву відерце з білою фарбою.

**Равлик замкнений зубатий –
*Laciniaria plicata***

Представник дуже своєрідної родини замкнених равликів (Clausiliidae), представлена у Львові та приміських лісопарках 6-ма видами. Назва родини пов'язана з наявністю углибині останнього оберту рухливої вузької пластиночки, яка при потребі може повністю перекривати вхід до черепашки. При цьому вона залишається непомітною ззовні, на відміну від кришечок деяких прісноводних молюсків. А "зубатим" цей равлик називається через наявність по краях устя коротеньких складочок. Один зі звичайних наземних молюсків Львова і околиць, оселяється в лісах, парках, скверах, навіть серед вуличних насаджень. Висота черепашки не перевищує 1,5–2 см.

**Равлик замкнений блискучий –
*Cochlodina laminata***

Більшість замкнених равликів, які мешкають на території України (а це понад два десятки видів), досить подібні між собою, нерідко їх можуть розрізнити лише спеціалісти. Одним з небагатьох винятків є равлик замкнений блискучий, який легко відрізняється від інших майже зовсім гладенькою і дуже блискучою поверхнею черепашки. У більшості інших видів поверхня черепашки густо вкрита невисокими реберцями. Равлик замкнений блискучий – лісовий вид, який зберігся також у деяких львівських парках. Висота черепашки не перевищує 1,5–2 см.

Чим ще цікаві замкнені равлики? Читайте розповідь "Тобі – праворуч, мені – ліворуч" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №8).

Равлик дисковий плямистий – *Discus rotundatus*

Невеликий (діаметр черепашки не перевищує 7 мм), але дуже красивий і своєрідний равлик, якого найлегше можна знайти у гниючій деревині (пеньки, повалені стовбури дерев тощо). Черепашка сплюснена, вкрита густо розташованими реберцями й червонуватими плямками. Звичайний у львівських парках. У приміських лісопарках і окремих парках можна побачити також равлика дискового звичайного (*Discus ruderatus*), без червонуватих плямок на черепашці та з більш заокругленими по краях обертами черепашки.

Равлик болотяний – *Zonitoides nitidus*

У Львові та околицях мешкає досить багато наземних молюсків з відносно невеликою (лише інколи перевищує 1 см у діаметрі), сплюсненою і блискучою черепашкою. Болотяний равлик – далеко не найбільший з них, діаметр його черепашки не перевищує 7 мм. Проте саме він найчастіше потрапляє на очі людям, особливо в місті. Болотяний равлик заселяє лише вологі, часом навіть багністі ділянки, не залежно від того, де вони розташовані: в лісі, на міському пустирі або на вашому городі.

**Слизняк великий чорний –
*Limax cinereoniger***

Найбільший з наших слизняків. Довжина тіла в русі може перевищувати 15 см. Забарвлення дорослих дуже мінливе, переважно в сіруватих тонах. Вздовж тіла може проходити декілька смуг, суцільних або перерваних. Мантия (с. 9) однобарвна, лише її краї можуть бути дещо світлішими, з невеликими світлими штрихами або плямками. Якщо обережно перевернути тварину, добре помітна двоколірна (темна по краях, світла посередині) підошва. У лісах і деяких старих парках, утворених на місці лісів.

Слизняк великий звичайний – *Limax maximus*

Довжина тіла в русі може перевищувати 10 см. На світлому фоні (сіруватому, жовтувато-сірому) досить хаотично розташовані численні темні плямки. Вздовж тіла зазвичай тягнеться декілька пар темних смуг. На відміну від попереднього виду, краї підошви світлі, а мантия (с. 9) плямиста. Оселяється переважно поблизу людини: в парках, садах, підвалах тощо.

**Слизняк синій, слизняк великий синій –
Bielzia coerulans**

Довжина тіла в русі може досягати 10 см. При скороченні добре помітно рельєфні зморшки на шкірі та високий гребінь посередині спини. У забарвленні дорослих особин переважають фіолетові, сині або синьо-зелені відтінки, хоча в окремих місцевостях можна побачити значну більшу різноманітність кольорів. Забарвлення молодих слизняків світліше, вздовж тіла проходять темні смуги, які поступово зникають, а на тілі з'являється синюватий полиск. Лісовий вид, який можна знайти в окремих парках Львова.

**Слизняк іспанський, слизняк шляховий
іспанський – Arion lusitanicus**

У русі тіло може розтягтися до 10 – 12 см, при сильному скороченні набуває форму півсфери (с. 9). При цьому стають ще краще помітними дуже рельєфні зморшки на шкірі. Забарвлення переважно оранжеве або коричнювате. У молодих слизняків по боках тіла проходять темні смуги (с. 66), які згодом зникають. Поверхню тіла (крім підошви) густо вкриває оранжевий або жовтий слиз. Лише нещодавно занесений людьми на захід України, швидко розселюється зараз по території Львова. Небезпечний шкідник сільськогосподарських і декоративних рослин.

Слизняк шляховий рудий - *Arion subfuscus*

Довжина тіла в русі може перевищувати 5 см. Поверхня тіла (крім подошви) часто густо вкрита яскраво-жовтим або оранжевим слизом, тому виглядає рудуватою. Іноді слиз безбарвний, а слизняки темно-коричневі. Руді слизняки з темними смугами по боках досить подібні на молодих іспанських слизняків, проте не мають таких рельєфних зморшок на тілі. Оселяються в найрізноманітніших місцях, від лісів до городів. У Львові та приміських лісопарках зустрічаються ще 3 види шляхових слизняків.

Слизняк сітчастий, слизняк польовий сітчастий - *Deroceras reticulatum*

Родина польових слизняків (*Agriolimacidae*) об'єднує значну кількість дуже подібних зовні видів. Одним з них є слизняк сітчастий, який часто оселяється поруч з людиною та може шкодити сільськогосподарським культурам. Його світле тіло ніби забризкане темною фарбою, під час руху може розтягатися до 4 см. Не зважаючи на назву родини, серед її представників є й типово лісові види. Зокрема, у приміських лісах і окремих парках Львова можна побачити слизняка польового румунського (*Deroceras rodnae*).

**Слизняк чорноголовий, слизняк польовий
чорноголовий – *Krynockillus melanocephalus***

Вид кавказького походження. Майже до самого кінця минулого століття на території України був відомий лише для гірського Криму, потім його почали знаходити в різних регіонах нашої країни. На садово-дачних ділянках поблизу Львова вперше зареєстрований у 2000 р. З того часу активно розселюється по нашому місту. Щупальця, голова та шия цього слизняка інтенсивно-чорні, решта тіла дуже світла, сірувата. Під час руху довжина тіла може перевищувати 4 см.

**Ставковик звичайний, ставковик великий –
*Lymnaea stagnalis***

Найбільший серед наших ставковиків, висота черепашки може досягати 5, а в деяких випадках навіть 7 см. Щоправда, далеко не в усіх водоймах навіть дорослі ставковики доростають до таких розмірів. І максимальні розміри, й форма черепашки значною мірою залежать від умов, в яких живуть молюски. Останній оберт черепашки дуже великий і широкий, закінчується великим устям. Попередні оберти значно вужчі, утворюють разом високий і вузький конус (цю ділянку черепашки науковці називають завитком – с. 6). Цих ставковиків найлегше побачити на прибережних ділянках ставів або річок, густо зарослих водяними рослинами.

Ставковик болотяний – *Lymnaea palustris*

Значно менший від звичайного ставковика, висота його черепашки рідко перевищує 2 см. Останній оберт і устя не такі великі та широкі, а завиток над ними (с. 6) не такий стрункий і загострений. Як зрозуміло з назви, надає перевагу мілководним водоймам – болотам, великим калюжам, струмкам. У більших водоймах (наприклад, у ставах) тримається вздовж берегів.

Ставковик воронячий – *Lymnaea corvus*

Черепашки дуже нагадують надзвичайно великі (можуть досягати 3–4 см у висоту) черепашки болотяного ставковика. Не дивно, що воронячого ставковика тривалий час вважали лише великою формою болотяного. Поверхня черепашки зазвичай вкрита невеликими ум'ятинами, які влучно називаються "удари молотка". Дійсно, поверхня часто виглядає ніби побитою. Подібну або дещо згладжену скульптуру можна побачити й на черепашках болотяного ставковика. Молюски оселяються в багатих водяними рослинами ставах, каналах, по берегах річок тощо.

Ставковик вухоподібний, ставковик вушковий – *Lymnaea auricularia*

Дорослі особини можуть "добудовувати" на своїх черепашках дуже велике устя, яке нагадує вухо. У молодих і частини дорослих молюсків устя значно менше. Від широкого ставковика відрізняється наявністю добре помітного "перегину" на внутрішньому краї устя (показаний на фото стрілкою). Висота та ширина черепашки можуть досягати 3 см. Населяє густо зарослі водними рослинами прибережні ділянки ставів, річок та інших водойм зі стоячою або повільно текучою водою.

Ставковик широкий – *Lymnaea ampla*

У дорослих особин устя черепашки надзвичайно велике, вухоподібне. Його відносні розміри поступово збільшуються під час росту молюска та його черепашки. Тому черепашки молодих особин виглядають не такими "вухатими", як у дорослих. Від вухоподібного ставковика відрізняється плавним (без різкого перегину) внутрішнім краєм устя (показано стрілкою на фото). Висота і ширина черепашки можуть досягати 2 см. Населяє ті самі ділянки, що й вухоподібний ставковик.

Ставковик овальний – *Lymnaea ovata*

Не такий "вухатий", як описані перед ним ставковики. Обриси черепашки виглядають більш або менш овальними. Загалом її форма і розміри надзвичайно мінливі. Вони значною мірою залежать від умов, у яких живуть молюски. Висота черепашки може досягати у великих особин 2,5 см. Молюски оселяються в різноманітних водоймах зі стоячою або повільно текучою водою. У великих водоймах тримаються переважно вздовж берегів, хоча можуть заходити й на великі глибини.

Ставковик витягнутий – *Lymnaea peregra*

Не завжди легко відрізнити від овального ставковика. Черепашки мають помітно менше устя і порівняно високий завиток (с. 6). Їх висота не перевищує 2 см. Молюски оселяються в невеликих мілководних водоймах – болотах, струмках, невеличких ставках тощо.

Ставковик малий – *Lymnaea truncatula*

Невеликий (висота черепашки не перевищує 1 см), проте досить цікавий представник родини ставковикових. Оселяється в невеличких водоймах, які часто пересихають улітку. Молюски рятуються, зариваючись у ще вологий і м'який ґрунт на дні. Іноді ставковики взагалі виповзають з води на сушу, хоча й не віддаляються при цьому від "рідних берегів". Складається враження, що ці молюски ще не вирішили остаточно, де краще жити – у воді чи на суші.

Котушка рогова – *Planorbis corneus*

Найбільша з наших прісноводних катушок, діаметр черепашки може досягати 3–4 см. Подібно до інших катушок, має плоску черепашку, без виступаючого вгору завитка. Забарвлення коричневате, часом із зеленкуватим або навіть червонуватим відтінком. Молюсків найчастіше можна побачити на прибережних ділянках ставів або річок, густо зарослих водяними рослинами.

Чим цікаві черепашки катушок? Читайте розповідь "Тобі – праворуч, мені – ліворуч" (www.pip-mollusca.org, "Дітям про молюсків", №8).

Котушка облямована – *Planorbis planorbis*

Черепашка помітно менша, ніж у рогової котушки, не перевищує 2 см у діаметрі. Краї обертів не плавно заокруглені, а з чітким виступом – кілем. Кіль ніби облямовує зовнішні краї обертів, тому цю котушку й називають облямованою. Молюски можуть заселяти дуже різні водойми, від великих, пересихаючих влітку калюж до ставів і річок. У великих водоймах тримаються поблизу берегів, у заростях водяних рослин.

Котушка загорнута – *Anisus vortex*

Черепашка невелика, до 1 см у діаметрі. Якщо подивитися на неї збоку, надзвичайно тоненька, ніби довго лежала під важким пресом. По зовнішньому краю обертів також проходить добре помітний кіль, як у котушки облямованої. Заселяє водойми зі стоячою (озера, стави, меліоративні канали) або повільно текучою (струмки, прибережні ділянки річок) водою. У наших водоймах мешкають також інші дрібні види котушок. У найменшій з них діаметр черепашки не досягає навіть 3 мм.

Живородка річкова – *Viviparus viviparus*

Більшість наших прісноводних равликів відкладають яйця, прикріплюючи їх купками або "шнурками" до водяних рослин або інших підводних предметів. Лише живородки виношують яйця у своєму тілі, доки з них не з'являються маленькі слимачки. Черепашки живородок великі, до 4 см у висоту, з досить міцними стінками зеленкуватого або коричнюватого кольору. Оберти досить часто прикрашають 3 темні смуги. Коли молюск ховається усередині черепашки, її устя щільно закриває рогова кришечка. Як зрозуміло з назви, молюски оселяються переважно в річках, де тримаються вздовж берегів. У таких місцях більше водяних рослин і не така швидка течія.

Живородка болотяна – *Viviparus contectus*

Від живородки річкової відрізняється опуклішими, ніби східчастими обертами. Верхівка черепашки, якщо вона не відламана або не "сточена" водою, дуже гостра, колюча. Це легко відчутти, доторкнувшись до неї подушечкою пальця. У великих особин висота черепашки може досягати 4 см. Молюски оселяються у стоячих водоймах, багатих водяними рослинами – ставах, болотах, старицях річок тощо.

Бітінія щупальцева – *Bithynia tentaculata*

Черепашка відносно невелика, її висота лише трохи перевищує 1 см у великих особин. Втягаючись усередину черепашки, равлик закриває вхід до неї роговою кришечкою, розташованою на кінці ноги. З ростом тварини збільшуються розміри не лише черепашки, але й кришечки. Бітінії заселяють різноманітні водойми зі стоячою або повільно текучою водою. Крім бітінії щупальцевої, у наших водоймах зрідка можна побачити бітінію Ліча (*Bithynia leachii*). Оберти її черепашки помітно опукліші, ніби східчасті.

Беззубка качина – *Anodonta anatina*

Один з найбільших наших двостулкових молюсків. Довжина стулок може досягати 15 см. На відміну від перлівниць, не має зубів, які допомагають забезпечити рухливе з'єднання стулок (див. с. 11). Молюски оселяються в річках, озерах, ставах, загалом у достатньо великих водоймах з не надто сильною течією. Профільтровуючи значну кількість води, беззубки та перлівниці (див. далі) очищують наші водойми, проте самі потерпають від тих речовин, які спускають у водойми люди. Значно рідше можна побачити звичайну беззубку (*Anodonta sугnea*), яку називають також лебединою. Її стулки дуже тонкостінні та ламкі, можуть досягати 20 см у довжину.

Перлівниця звичайна, перлівниця малярська – *Unio pictorum*

Стулки видовженої форми, значно міцніші, ніж у перлівниць. Їх довжина переважно не перевищує 9 см. Трохи нижче верхівок можна побачити досить великі пластинки, які називають зубами. Зуби виконують важливу роль у з'єднанні правої та лівої стулки (с. 11). Забарвлення досить мінливе, від коричневого до жовтуватого або жовтувато-зеленого. Форма мушлі може досить суттєво змінюватися в залежності від умов, у яких живуть молюски. Перлівниці населяють річки, озера, стави, загалом достатньо великі водойми з не надто швидкою течією.

Перлівниця клиноподібна – *Unio tumidus*

Форма стулок досить мінлива, але найчастіше клиноподібна (з розширеною передньою і звуженою задньою частиною). Їх довжина може перевищувати 10 см. Забарвлення найчастіше коричнювате або зеленкувате. Часом по стулках проходять красиві зелені "промені". Молюски живуть у тих самих умовах, що й попередній вид, нерідко разом з ним.

Кулька рогова – *Sphaerium corneum*

Мушля невелика, її довжина не перевищує 1,5 см. Обрис стулок овальні, іноді з помітно виступаючими верхівками. Молюски оселяються в різноманітних водоймах зі стоячою та повільно текучою водою. У наших водоймах зустрічаються також інші види кульок і горошинок. Горошинки (*Pisidium*) подібні до кульок, але мають значно менші розміри.

Мускуліум болотяний – *Musculium lacustre*

Родич кульок і горошинок. Мушлі невеликі (не більше 1 см у довжину), з дуже тонкими і ламкими стінками. Якщо дивитися на обрис стулок, відразу кидаються у вічі виступаючі верхівки. Молюски часто оселяються в невеликих водоймах, зокрема в таких, які пересихають улітку.

Слимакова малеча
Тут зібрані молоді особини деяких наземних равликів і слизняків. Цифри вказують на номери сторінок.

- Вони також живуть поруч з нами:**
 А – слизняк деревний звичайний *Lehmannia marginata*;
 Б – равлик блискучий червонуватий *Aegopinella nitidula*;
 В – слизняк великий жовтий *Malacolimax tenellus*;
 Г – равлик кислий гладенький *Oxuchilus glaber*;
 Д – слизняк шляховий блідий *Arion fasciatus*;
 Е – равлик-завіток беззубий *Columella edentula*;
 Є – котушка блискуча *Segmentina nitida*;
 Ж – пухирчик моховий *Aplexa hypnorum*;
 З – котушка спіральна *Anisus spirorbis*.

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

Науково-популярне видання

50 НАЙПОМІТНІШИХ МОЛЮСКІВ ЛЬВОВА ТА ОКОЛИЦЬ

Ніна В'ячеславівна Гураль-Сверлова
Роман Іванович Гураль

Відповідальний редактор О. С. Климишин

Комп'ютерний набір, фото Н. В. Гураль-Сверлова
Комп'ютерний дизайн і верстка Р. І. Гураль

Адреса редакції:

79008 Львів, вул. Театральна, 18

Державний природознавчий музей НАН України

Телефон / Факс: (032) 235-69-17

E-mail: museologia@museum.lviv.net

<http://www.museum.lviv.net>

Формат 64x90/16. Ум.-др. арк. 4,3

Підписано до друку 5.11.2013

Друк різнографічний. Зам. № 11/10

Наклад 100 прим.

Виготовлення оригінал-макету здійснено в лабораторії
малакології Державного природознавчого музею
НАН України

Друк ТзОВ «Простір-М»

79000, м. Львів, вул. Чайковського, 27